

ประเพณีสืบทอดมาแต่บ้าน อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงราย

ประวัติความเป็นมา

ในสมัยโบราณจากการสังเกตชาวบ้านเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติในเรื่องของน้ำ ได้เกิดความเชื่อจากการสังเกตว่าในทุก ๆ ๑ ปี จะเกิดความแห้งแล้ง ๑ ปี ดังนั้นในปีใดที่เกิดความแห้งแล้งขึ้น ชาวบ้านก็จะรวมตัวกันจัดทำพิธีต่าง ๆ เช่น พิธีขอฝนหรือพิธีพญาช้างคางคก (คางคก) พิธีตานก้วยสลาก (สลากกัต) ทำพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำหรือประเพณีสืบทอดมาแต่บ้าน ทั้งนี้ เพราะมีความเชื่อว่าถ้าหากประกอบพิธีอย่างใดอย่างหนึ่งดังกล่าวแล้วสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ซึ่งประกอบไปด้วย รุกขเทวดา เจ้าป่าเจ้าเขา ก็จะลดบันดานทำให้อุดมสมบูรณ์ ผืนดินต้องตาม ฤดูกาลสามารถนำไปใช้ในภาคการเกษตรได้ตลอดทั้งปี

จากความเชื่อดังกล่าว กลุ่มผู้สูงอายุในตำบลป่าตึงจึงริเริ่มจัดให้มีประเพณีสืบทอดมาแต่บ้านขึ้น เริ่มแรกได้จัดทำในปีที่เกิดความแห้งแล้งเท่านั้น โดยมีความเชื่อว่าเมื่อจัดพิธีนี้แล้วจะเกิดความอุดมสมบูรณ์ของน้ำขึ้น และยังเป็น การสืบสานอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป ดังนั้น จึงมีความคิดที่จะจัดทำประเพณีสืบทอดมาแต่บ้านเป็นประจำทุกปี และในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ ทางอำเภอมะนังได้เล็งเห็นความสำคัญของประเพณีสืบทอดมาแต่บ้าน จึงได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดพิธีดังกล่าวและได้มีการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนที่อาศัยแม่บ้านในการดำรงชีวิตและประชาชนโดยทั่วไปได้เข้าร่วมประเพณีสืบทอดมาแต่บ้าน พร้อมกันนี้ทางอำเภอมะนังได้กำหนดให้ประเพณีสืบทอดมาแต่บ้านเป็นงานประเพณีของอำเภอมะนัง และในปัจจุบันประเพณีสืบทอดมาแต่บ้านได้ถูกกำหนดไว้ในปฏิทินการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงรายด้วย

ความเชื่อ ประเพณีสืบทอดมาแต่บ้านเป็นประเพณีที่เกิดจากความเชื่อของชาวล้านนาที่มีการถ่ายทอดกันมาช้านาน โดยเป็นการถ่ายทอดระบบความคิดพื้นบ้าน ความเชื่อ ค่านิยม ทักษะคติที่มีการสืบทอดเรียนรู้ผ่านกันมาจากรุ่นหนึ่งมาสู่อีกหนึ่ง โดยชาวล้านนามีความเชื่อที่เกี่ยวกับอำนาจความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ซึ่งประชาชนเชื่อว่าเมื่อได้กระทำตามประเพณีนี้แล้วจะทำให้แม่น้ำมีอายุยืนยาว และให้มีน้ำอย่างอุดมสมบูรณ์ เพราะตามประเพณีจะต้องทำการเช่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เช่น เจ้าป่า เจ้าเขา เจ้าที่ขุนน้ำ เทวดาเพื่อประทานน้ำมาให้ เพื่อจะได้ไม่เกิดความแห้งแล้ง สามารถประกอบอาชีพการเกษตรได้อย่างมั่นใจ

พิธีกรรม มีการประกอบพิธีต่างๆ ทั้งของชาวไทยล้านนาและของชาวไทยภูเขา (พิธีผี) ในส่วนพิธีของชาวไทยล้านนาจะเริ่มต้นด้วยการบนบานเจ้าที่เจ้าทาง ก่อนลงมือเตรียมงานจัดสถานที่ขออนุญาตและบอกกล่าวให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย จากนั้นก่อนวันประกอบพิธีจะมีการอัญเชิญพระอุปคุตเพื่อขอให้ท่านได้มาคุ้มครองงานพิธีสืบทอดมาแต่บ้านไม่ให้มีอุปสรรคใด ๆ ในวันงานเริ่มด้วยพิธีถวายอาหารแด่พระอุปคุตและพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่คือการบูชาคุณโลกบาลผู้รักษาทิศทั้งสี่ พิธีกล่าวปฏิญาณตน พิธีกล่าวคำสาปแช่ง พิธีพ่อนบวงสรวงเจ้าที่ขุนน้ำ พิธีตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ โดยการกล่าวโองการเชิญน้ำศักดิ์สิทธิ์มาทำพิธีสืบทอดมาแต่บ้าน พระสงฆ์สวดเจริญพระพุทธมนต์ สวดสืบทอดมาแต่บ้าน จากนั้นนำน้ำที่ผ่านการทำพิธีเทลงในแม่น้ำดั้งเดิมพร้อมทำพิธีปล่อยสัตว์น้ำ

ในพิธีสืบทอดมาแต่บ้านยังมีพิธีกรรมของชนเผ่า (ชาวไทยภูเขา) ได้แก่ เผ่าลัวะ มูเซอ เข้า อาข่า ลีซอ ซึ่งทุกเผ่าจะมีพิธีกรรมของตนเอง ซึ่งเป็นการบูชาผีหรือเจ้าที่ขุนน้ำตามความเชื่อของชนเผ่าที่เชื่อเหมือนกันว่าแม่น้ำมีเจ้าของหรือผู้ดูแลในทุก ๆ ปี จะต้องเช่นไหว้ด้วยการนำไก่ หมูเห็ดและดอกไม้ธูปเทียน เพื่อเป็นการขอขมาแม่น้ำที่ไหลลวกกินพร้อมทั้งบันดาลให้แม่น้ำมีความอุดมสมบูรณ์

อุปกรณ์ อุปกรณ์ที่ใช้เหมือนกันการสืบทอดมาแต่บ้านทุกอย่างเพียงแต่ความแตกต่างในเรื่องขนาดของอุปกรณ์บางอย่างซึ่งมีขนาดใหญ่ขึ้น เช่น ไม้ง่าม บันไดเงิน บันไดทอง ลวดเงินลวดทอง ต้องมีความยาว ๕ ศอก (๔.๕ เมตร)

ขั้นตอนพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน

ก่อนวันทำพิธี ๒ วัน ชาวบ้านในตำบลป่าตึง จำนวน ๒๐ หมู่บ้าน จะร่วมกันจัดสถานที่และอุปกรณ์สำหรับการประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน ณ บริเวณต้นน้ำ บ้านอาหลู่หมู่ ๒๐ ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย เพื่อเตรียมความพร้อมในการจัดพิธี โดยจะมีจัดทำซุ้มสืบชะตา จัดเตรียมอุปกรณ์สำหรับพิธีสงฆ์ จัดทำหอพระอุทิศ หอทำว้ทั้งสี่ ทำซุ้มประตูทางเข้าบริเวณงาน จัดทำซุ้มพิธีชนเผ่า จัดเวทีสำหรับเปิดงาน ทำสะพานตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ทำสะพานปล่อยปลา และตกแต่งสถานที่บริเวณพิธี

ก่อนวันเริ่มงาน ๑ วัน ในตอนเย็นจะมีการทำพิธีแห่อัญเชิญพระอุทิศมาคุ้มครองงานพิธีพระอุทิศนี้ได้ชื่อว่า เป็นอรหันต์ที่อาศัยอยู่ในสะดือทะเล เป็นผู้ที่สามารถปราบพระยามารที่อาจมาทำลายพิธีต่าง ๆ ที่จะจัดขึ้นได้ในการอัญเชิญอุทิศนั้น ชาวบ้านจะชวนแห่ไปอัญเชิญพระอุทิศไปที่แม่น้ำ แล้วให้ตัวแทนลงไปงมก้อนหินขึ้นมาแล้วถามคนที่รอบฝั่งว่า “ใช่หรือไม่” เมื่อคนบนฝั่งบอกว่าไม่ใช่ก็งมหาคือไปอีกสองสามครั้ง จนคนบนฝั่งบอกว่าใช่แล้วก็เชิญก้อนหินที่สมมุติว่าเป็นอุทิศไปใส่พานที่เตรียมไว้ จากนั้นก็พานกันแห่เพื่อนำไปไว้บนหออุทิศที่สร้างคล้ายศาลเพียงตา ซึ่งจะตั้งไว้ที่บริเวณที่จัดพิธี มีกรวยดอกไม้ ธูป เทียน คนโทน้ำและสำรับอาหาร ๑ สำรับ และจะต้องถวายสำรับอาหารมือเช้าและเพล เมื่อเสร็จพิธีสืบชะตาแม่น้ำจันแล้วก็จะมิพิธีอัญเชิญอุทิศกลับไปสู่แม่น้ำที่นำมาขึ้น

ในตอนเช้าของวันงานพิธี จะมีการประกอบพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ในบริเวณงาน ท้าวทั้งสี่ คือ การบูชาท้าวจุลโลกบาล ผู้รักษาทิศทั้งสี่ ตามตำนานทางศาสนาว่าท้าวจุลโลกบาลเป็นเทพกามาจรรณมาเป็นสวรรค์ชั้นแรกในจำนวน ๗ ชั้น โดยการทำเครื่องสังเวท ๖ องค์ คือ

- พระอินทร์ ซึ่งเป็นใหญ่กว่าท้าวจุลโลกบาล
- ท้าวมหาธาตวรรษ รักษาทิศตะวันออก เป็นราชาของคนธรรพ์
- ท้าววิรุฬหก รักษาทิศใต้ เป็นราชาธิบดีของกุมภกัณฑ์
- ท้าววิรูปักษ์ รักษาทิศตะวันตก เป็นราชาของนาค
- ท้าวเวสสุวรรณ รักษาทิศเหนือ เป็นราชาของยักษ์
- นางธรณีเทวีรักษาแผ่นดิน

เมื่อประชาชนเดินทางมาถึงยังสถานที่ทำพิธี ประชาชนทุกหมู่เหล่าที่เข้าร่วมทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน ตั้งแต่ตามตำบลและหน่วยงานเพื่อเริ่มประกอบพิธี โดยเริ่มจากประธานกรรมการจัดงานกล่าวรายงานถึงวัตถุประสงค์ของการจัดงานต่อประธานในพิธี เสร็จแล้วประธานในพิธีมอบคำกล่าวชลาชัยบูชา คำกล่าวสวดชุมนุมเทวดา คำปฏิญาณและคำสาปแช่ง และปฏิทินการใช้น้ำให้กับประธานกรรมการจัดงาน ต่อจากนั้นประธานกรรมการจัดงานอ่านคำกล่าวชลาชัยบูชาเพื่อบรรยายถึงความสำคัญของแม่น้ำจันที่มีต่อการดำรงชีวิต พร้อมกับบรรยายถึงสาเหตุทำให้แม่น้ำจันเสียหาย และเชิญชวนประชาชนได้ช่วยกันรักษาแม่น้ำจัน

จากเวียงทิพย์สุธาสวรรค์แห่งชั้นฟ้า	เอิบละอองอาบหล้าลงมาหลั่ง
เป็นสร้อยน้ำสายสร่งซึ่งทรงพลั้ง	สร้างความหวังความชื่นความรื่นรมย์
เป็นเส้นสวดยสายธารละหานหิน	ชนได้เพลินอาบใช้กินสิ้นทุกข์ขม
เอื้อสิ่งศาลดาไม้ไพรอุดม	ชุ่มโลกชมชุ่มฟ้าวนาลัย
แต่ฝูงคนบางหมู่เหี้ยมหาญ	เขลาล้างผลาญน้ำสังเวทอาเพศใหม่
ป่าจะเตียนน้ำจะแห้งเพราะแล้งน้ำใจ	วอนขอไว้ช่วยรักษาอย่าทำลาย
ขอนบน้อมวันทาถนอมสวรรค์	สืบสานฝันสร้างศรัทธาอย่าแห่งหนาย
ไหลหล่อเลี้ยงสรรพชีวิตอย่างเชื่อมคลาย	ไว้โลกวายพึงกษัตริย์คอยสิ้นชล.....

จากนั้น ประธานกรรมการจัดงานกล่าวบทสวดชุมนุมเทวดา เพื่ออัญเชิญเทวดา

จากนั้น ประธานกรรมการจัดงานจะนำประธานพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีทุกคนกล่าวคำปฏิญาณตนที่จะดูแลรักษาแม่น้ำ และคำสาปแช่งต่อผู้ที่ทำลายแม่น้ำจนให้เสียหาย ดังนี้

สาธุ สาธุ โอภาสะ	ข้าพเจ้าทั้งหลาย	ทั้งหญิงชายน้อยใหญ่	ขอกราบไหว้วันทา
องค์เทวารักษ์	ผู้พิทักษ์ขุนเขา	เทพที่เนาแนวป่า	เทพทำนน้ำลำธาร
เทพอภิบาลต้นไม้	ทั้งเทพไต่หินผา	รุกขเทพาศักดิ์สิทธิ์	ผู้ทรงฤทธิ์อนุภาพ
ขอทรงทราบ	พิธีกรรม	ประกอบทำในวันนี้	เพื่อเป็นที่ประจักษ์
เราจะรักษาป่าไม้	มิยอมให้ใครตัด	ขอให้สัตย์ปฏิญาณ	จะบำรุงลำธาร
ห้วยละหานต้นน้ำ	ไม่รุกรานริมฝั่ง	ไม่เสริมสิ่งที่จะทิ้ง	ขยะมูลฝอย
โยนลงลอยน้ำแม่	เป็นที่แพร่โรคร้าย	เราหญิงชายทั้งหมู่	จะคอยอยู่รักษา
หากแม่น้ำไม่ปฏิบัติ	ตามสัตย์ปฏิญาณนี้	ขอให้ชีผีป่าท่าเมือง	ได้จูนเครื่องลงโทษ
ผีโขมดทั้งหลาย	สาปนิบหนวยตายสิ้น	ขอคำคืนกลางป่า	ขอคายท่ากลางน้ำ
สมดังคำสาปจริง	หากชายหญิงผู้ใด	มีน้ำใจรักป่า	รักคงคาน้ำแม่
ขอมีแต่ความสุข	ร่วมเย็นทุกสมัย	เทวาลัยอวยพร	ยามสัตถุจรนอนพัก
เทพารักษ์ปกป้อง	ช่วยคุ้มครองตลอดไป	โสตถิเทอญ.	

เมื่อเสร็จกล่าวเสร็จประธานในพิธีอ่านปฏิทินการใช้น้ำเพื่อเป็นการเปิดฤดูกาลใช้น้ำในปีนั้น ๆ โดยสำนักงานเกษตรอำเภอแม่จัน

จากนั้นประธานในพิธีกล่าวเปิดงานพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน และทำการลั่นฆ้องชัยจำนวน ๓ ครั้ง ประชาชนที่เข้าร่วมพิธีตั้งขบวนเพื่อแห่บายศรี พร้อมเสลี่ยงชัยไปยังทำนน้ำศักดิ์สิทธิ์ เมื่อขบวนถึงบริเวณทำนน้ำศักดิ์สิทธิ์ ปู่อาจารย์จะทำพิธีขอน้ำต่อเทพยดาผู้รักษาน้ำ โดยการถวายเครื่องสังเวทพร้อมพานดอกไม้ธูปเทียน และรำคาถาปลาช่อน

และจากนั้นจะมีการรำบวงสรวงเทพยดา รุกขเทวดาผู้รักษาป่าไม้และต้นน้ำโดยนางรำเสร็จแล้วนางรำจะมอบกระทงใบตองให้กับประธานเพื่อลอยลงในแม่น้ำ ประธานอ่านโอวาทอัญเชิญน้ำศักดิ์สิทธิ์ ดังนี้

ศรีสิทธิมงคล	จงช่วยคลออำนาจชัย	เจ้าป่าพนมไพร	สถิตย์แทนวิมานทอง
โปรดได้ประมุขช่วย	และเอื้ออวยทุกสิ่งปอง	พิธีตามครรลอง	ข้าทั้งนั้นน้อมวันทา
ข้าขอน้อมจิตบูชา	อัญเชิญพระคงคา	ขึ้นสู่เสลี่ยงชัย	แห่แห่นประ โคมจับ
กล่อมรับขวัญให้	สืบสายน้ำจันชลาลัย	ยังยืนไปชั่วฟ้าดิน	

จากนั้น ประธานในพิธีทำการตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ใส่ขันที่วางบนเสลี่ยงเพื่อมอบให้กับตัวแทนกลุ่มผู้ใช้น้ำจากทุกตำบล จากนั้นตั้งขบวนแห่น้ำศักดิ์สิทธิ์ไปทำพิธีสืบชะตา ณ บริเวณทำพิธีสงฆ์หรือซุ้มสืบชะตา ประธานจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย พระสงฆ์ทำพิธีสวดสืบชะตาแม่น้ำจันเมื่อเสร็จแล้วตัวแทนกลุ่มผู้ใช้น้ำนำน้ำที่ทำพิธีสืบชะตาแล้วไปเทลงในแม่น้ำตามเดิม ประธานและแขกผู้มีเกียรติถวายไทยทาน พระสงฆ์อนุโมทนา จากนั้นประธานในพิธีทำการปล่อยสัตว์น้ำลงในแม่น้ำจัน และร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามที่ทางคณะกรรมการจัดงานได้กำหนดขึ้นในแต่ละปีจนเสร็จพิธี

ในวันถัดมาจากการทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำจัน จะมีการทำความสะอาดพร้อมพัฒนาแม่น้ำจันของประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ได้ใช้ประโยชน์จากลำน้ำจันทุกหมู่บ้าน โดยการจัดเก็บขยะ กำจัดวัชพืชต่าง ๆ ในลำน้ำจันให้สะอาด

ภาพประเพณีสืบชะตาแม่น้ำจัน ประจำปี ๒๕๕๒

ผู้จัดทำองค์ความรู้ นายวรสิทธิ์ โอภาส นักวิชาการวัฒนธรรมประจำอำเภอแม่จัน
 ที่มา...องค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น นายณัฐกรณ์ ใจรังสี อดีตประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอแม่จัน

